

הדין במשנתנו אינו מדין תורה, אלא כך קבעו חכמים **משום תקנת השבים**, כדי להקל על בעלי תשובה, שלא ימנעו מלעשות תשובה בגלל החשש שיצטרכו להחזיר את השבח.

ותמהינן: **ומי אמר רבי יוחנן הכי כי מדין תורה שינוי אינו קונה?**

והאמר רבי יוחנן: **הלכה ככתבם משנה, ותנן: לא הספיק הבעלים של הכבשים ליתנו לו לכהן את ראשית הגז עד שצבעו את כל הצמר — פטור מליתן ראשית הגז, כי הצמר נשתנה וקנאו בשינוי, משמע שרבי יוחנן סובר כי שינוי קונה, שהרי אין כאן תקנת השבים⁹ ובכל זאת קנאו בעל הצמר בשינוי.**

אמר להו ההוא מדרבנן ורבי יעקב שמיה, לדידי מפרשא לי מיניה דרבי יוחנן: הטעם שבמשנתנו סובר רבי יוחנן כי לא קנה הגזלן בשינוי אלא רק מפני תקנת השבים, כי סובר שבמשנתנו מדובר כגון שגזל עציב משופין ועשאן כלים, דהוה ליה שינוי החוזר לברייתו, שאינו שינוי גמור, ולכך קונה רק מפני תקנת חכמים. אבל בשינוי גמור שאינו חוזר לקדמותו, מודה רבי יוחנן כי אף מדין

למימר כיצד אפשר ליישב את הפסק שפסק שמואל כרבי שמעון בן אלעזר עם מה שאמר שהגזלן קונה לעצמו את הבהמה אם מתה אצלו?

ומתריצין: **אביי מתני הכי שונה את דברי שמואל בלשון אחרת:**

אמר רב יהודה אמר שמואל: יש שאמר ב-טז
הלכה כרבי שמעון בן אלעזר, אולם וליה לו עצמו לא סבירא ליה אינו סבור כן, אלא סובר ששינוי קונה, כמו שנתבאר בדבריו גבי "אין שמין לגנב ולגזלן".

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: דבר תורה מדין תורה — גזילה הנשתנית אף על פי שהשתנתה חוזרת בעיניה כמות שהיא עכשיו, ואפילו אם השביחה, כי שינוי אינו קונה. שנאמר: [ויקרא ה כג] "והשיב את הגזלה אשר גזל" והכוונה "והשיב" — מכל מקום אפילו אם השתנה.

ואם תאמר: משנתנו ששינוי בה שאינו משיב את הכלים שעשה מן העצים הגזולים, אלא משיב דמי עצים, משמע שקונה את העצים הגזולים בשינוי.

כי שינוי קונה לגזלן, וקשה כיצד פוסק שמואל ששינוי אינו קונה.

9. הטעם שלא שייך תקנת השבים בראשית הגז, מבאר התוספות ר"ד, כי רק בגזל שמתחייב דמים במקום הגזילה שייך לומר תקנת השבים, אבל בראשית הגז, כתב רש"י שפטור לגמרי אף מדמים ואם כן אינו מקיים השבה.

את החפץ מחמת השינוי, ומכל מקום אינו יכול לומר לגזול "הרי שלך לפניך" כיון שנשתנה מקצתו. ומה שהגמרא מקשה לשמואל שפסק כי שינוי אינו קונה לגזלן ממה שאמר שאין שמין לגנב וגזלן ואינו יכול לומר "הרי שלך לפניך". מבאר הגר"ח שכוונת הגמרא, כי אם שמואל לומד מהפסוק "אשר גזל" — כעין שגזל, לענין הדין שאינו יכול לתת את הכלי השבור ולומר לו "הרי שלך לפניך", הוא הדין שלומדים מהפסוק

והמקבל מהם — אין רוח חכמים נוחה הימנו, כי על ידי זה מונע אותם מלעשות תשובה.

ומקשיגן: מיתבי מברייתא אחרת ששינוי: הניח להם אביהם בירושה מעות של רבית שהאב קיבל את המעות שלא כדין תמורת הלואה שהלוה בריבית, אף על פי שהן הבנים יודעין שהן מעות של רבית — אין הייבין להחזיר את המעות ללווים, כי כתוב "והשיב את הגזילה אשר גזל" והבנים לא גזלו דבר, שקנו את המעות בשינוי רשות, וברייתא זו סוברת שרשות הירוש אינה המשך של רשות האב, אלא נחשבת רשות אחרת כמו רשות קונה, אם כן בירושה יש שינוי רשות. רש"י.

ומדויק מדברי הברייתא כי רק אינחו הבנים הוא דלא הם אלו שלא צריכים להשיב את המעות, לפי שקנו אותם בשינוי רשות, הא אביהם אם המעות עדיין ברשותו חייב להחזיר!

תורה קונה הגזלן את החפץ, וכמו שנתבאר במשנה לגבי ראשית הגז.

תנו רבנן בברייתא: הגזלנין ומלווי ברבית שהחזירו את הגזילה או את הריבית שלקחו — אין מקבלין מהן, והמקבל מהן — אין רוח חכמים נוחה הימנו⁽¹⁰⁾ אין רוח חכמה וחסידות בקרבו⁽¹¹⁾, מפני שמרפה בכך את ידיהם של הרוצים לחזור בתשובה.

אמר רבי יוחנן: בימי רבי נשנית משנה זו.

דתניא בברייתא: מעשה באדם אחד גזלן שבקש לעשות תשובה ולהשיב את כל גזילותיו. אמרה לו אשתו: ריקה [שוטה], אם אתה עושה תשובה ומשיב את כל הגזילות, אפילו אבנט שאתה לובש אינו שלך!

ונמנע מחמת כן ולא עשה תשובה.

באותה שעה אמרו חכמים: הגזלנין ומלווי רביות שהחזירו — אין מקבלין מהם⁽¹²⁾,

מדובר באופן שאינו מוחל ותובעו בבית דין, שאז מחייבים אותו להחזיר. ומתוך, כי לשון: מחזירין וחייבים להחזיר, משמע שמחזירים מעצמם גם בלא שתובעים אותם.

11. כך פירש רש"י, ומקשה המהרש"א בחידושי אגדות, מדוע רש"י אינו מפרש כפשוטו שאין דעת חכמים נוחה הימנו, וכמו שרש"י בעצמו מפרש [בב"מ מח א.]. וכן הקשה התוס' יו"ט באבות [פרק ג משנה י.]. והביא שיש גירסא בגמרא "אין רוח חכמה נוחה הימנו".

12. תוספות ושאר ראשונים מקשים מהרבה מקומות שמצאנו שקיבלו מהגזלנים. ותיירץ רבינו תם, שרבי תיקן רק לדורו. והר"י תירץ שרבי

10. יש לחקור האם הפקיעו חכמים את החוב לגמרי מדין הפקר בית דין הפקר, ונשאר רק חיוב בידי שמים, או שהחוב קיים ותיקנו רק שמצוה על התובע למחול. ונפקא מינא, אם יש חיוב על הגזלן לשלם באופן שהתובע אינו רוצה למחול.

המגיד משנה [גזילה א יג] כתב, כי אף על פי שאמרו שאין לנגזל לתבוע, ואם תבע אין רוח חכמים נוחה הימנו, מכל מקום אם התובע אינו רוצה לשמוע בדברי חכמים יכול לתבוע את הנגזל בבית דין. מבואר במגיד משנה כי תיקנו רק שמצוה על התובע למחול.

הלחם משנה [גזילה א יג] מקשה על המגיד משנה, מה הקשתה הגמרא [בהמשך]: הא אביהם חייב להחזיר, הלא אפשר לפרש כי

ומקשינן: **ומפני כבוד אביהם חייבין** היורשים להחזיר?

והרי **אקרי כאן** [שמות כב כז] **"ונשיא בעמך לא תאור [תקלל]"**, ודייקו חכמים שהכתוב מדבר דווקא **בעושה מעשה עמך**, אבל המקלל נשיא רשע אינו עובר על איסור זה. והוא הדין לכיבוד אב, אם האב אינו עושה מעשה עמך⁽¹⁴⁾, לא צריך לחשוש לכבודו⁽¹⁵⁾, אם כן מדוע צריכים הבנים לחשוש לכבוד אביהם ולהשיב את הגזילה, הרי אביהם הגולן לא עשה מעשה עמו.

ומתצינן: **כדאמר רב פנחס** במקום אחר: **בשעשה תשובה, הכא נמו** אצלנו יש לומר שמדובר **בשעשה** אביהם **תשובה** קודם שמת, ולפיכך חייבים הבנים בכבודו.

ותמהינן: **אי עשה** אביהם **תשובה, מאי בעי גביה** מה עושה אצלו הגזילה? **איבעי ליה לאהדורי** היה לו להשיב את הגזילה בשעה שעשה תשובה!

וכיצד זה מתיישב עם מה שאמרו חכמים שאין מקבלים ממלווי בריבית את הריבית שלקחו מפני תקנת השבים⁽¹³⁾.

ומתצינן: **בדין הוא דאביהם נמו אינו חייב להחזיר** מפני תקנת השבים!

והא דקתני בברייתא את ההלכה שאין חייבים להחזיר **בדידהו** בהם, בכנים שירשו מאביהם מעות של ריבית.

היינו **משום דקא בעי למתני סיפא** שהברייתא רצתה לשנות בסיפא את ההלכה: **הניח להם אביהם** בירושה **פרה וטלית וכל דבר המסויים** הניכר לרבים שהיא גזולה — **חייבין להחזיר** אותם **מפני כבוד אביהם**, שלא ייזכר תמיד כגולן.

והלכה זו היא דווקא ביורשים, לפיכך **תנא רישא נמו** את ההלכה **בדידהו** בהם ביורשים.

באקראי חייב בכבודו, וקושיית הגמרא, משום שמדובר במלוה בריבית שעיסוקו בכך.

אבל הקובץ שיעורים [אות קד] מביא את היראים שכתב כי אף אם עובר עבירה פעם אחת נקרא אינו עושה מעשה עמך, ולא צריך לכבודו. ומבאר הקובץ שיעורים הטעם, כי כיון שבדור לחזור בתשובה ואינו חוזר נקרא אינו עושה מעשה עמך. היראים מביא ראיה מהכתוב גבי מלקות **"ונקלה אחיך"** [דברים כה ג] ופירש רש"י: כל היום קוראו רשע ומשלקה קראו אחיך. מבואר שגם בעבר עבירה אחת אינו בכלל אחיך.

15. כתב הרמב"ם [ממרים ו יא]: אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות חייב לכבודו ומתיירא

תיקן רק לאלה שרוב עסקם ומחיתם מן הגזול או הריבית. ורבינו יונתן והרמ"ה בשיטה מקובצת תירצו שתיקנו רק למי שבא מאליו להחזיר ורוצה לחזור בתשובה.

13. התוס' הרי"ד [אות ד] הקשה, מדוע הגמרא הקשתה מהברייתא ולא מהמשנה לקמן [קיא ב] ששנינו: הניח אביהם גזילה, הבנים פטורים. ומדויק כי הא אביהם חייב. ומתרץ כי הגמרא העדיפה להקשות מהברייתא שנשנית בימי רבי ולא ממשנה שנשנית לפני ימי רבי.

14. כתב הפני יהושע [והובא בפתחי תשובה יו"ד סימן רמ טו] כי דווקא אב שעובר עבירות הרבה אין צריך לכבודו, אבל אם עובר עבירה

הגזלנין, ומאי ניהו ומי הם אותם גזלנים? אלו מלווי רביות, אף על פי שגבו ריבית — מחזירין את הריבית ללווים.

אם כן מבואר בברייתא שמלווי בריבית חייבים להחזיר את הריבית שבידיהם, וזה שלא כדברי הברייתא לעיל שאין מקבלים מגזלנים ומלווי בריבית.

אמרי אמור לפרש את דברי הברייתא כאן: כי הגזלנים ומלווי בריבית מצידם מחזירין את מה שלקחו, אבל ואין מקבלין מהם.

אלא למה הם מחזירין אם לא מקבלים מהם?

כדי לצאת ידי שמים, כי כדי שתהא תשובתם שלמה צריכים הם לפחות להציע ללווים ולגזלנים את האפשרות לקבל חזרה את השייך להם⁽¹⁶⁾.

תא שמע להקשות מברייתא אחרת:

ומתרינן: שלא הספיק להחזיר את הגזילה עד שמת, ולפיכך חייבים הבנים בכבוד אביהם, וחייבים להשיב את החפצים הניכרים שהם גזולים מפני כבוד אביהם.

תא שמע להקשות מברייתא אחרת על מה ששינונו בברייתא לעיל כי תיקנו חכמים שהגזלנים ומלווי בריבית שעשו תשובה אינם צריכים להשיב את מה שלקחו:

ששינונו בברייתא: הגזלנים ומלווי בריבית אף על פי שגבו את המעות — מחזירין הם את המעות לבעלים.

והוינן בה: אם היו גזלנין מאי "שגבו" איכא יש גבי גזלנים, הרי הם אינם גובים כסף אלא גזולים? אם כן, אי גזול אם הם גזלו ממון — גזול הוא הממון, ואי לא גזול ממון — לא גזול ואינם נקראים גזלנים, ומדוע קוראים להם גזלנים!

אלא אימא לפרש את דברי הברייתא כך:

ולא מחמת שפטורים מכיבוד אב באופן זה. הלחם משנה והרדב"ז מתרצים, שבחיי האב חייבים בכבודו אף אם הוא רשע, ורק לאחר מותו אמרו כאן שפטורים מכבודו. והטעם שבחיי חייבים לכבודו, משום שיתכן שיעשה תשובה.

הפני יהושע מתרץ, כי אמנם חייבים בכבוד האב הרשע, אבל מכל מקום באותה עבירה עצמה שעבר עליה אין צורך לכבודו, ולכן כאן אינם צריכים להשיב את הגזול.

16. הטור והשו"ע [סימן שסו א] כתבו, אם רצה הגזלן לצאת ידי שמים ולהחזיר יכול לקבל ממנו. והקשו הים של שלמה [סימן ג] והחכמת שלמה [בגלילין השו"ע], כי הגמרא אומר מחזירין

ממנו, וכן פסק השו"ע [יו"ד סימן רמ יח]. ההגהות מיימוני והטור [יו"ד סימן רמ] וכן הרמ"א [שם יח] חולקים על הרמב"ם ומקשים עליו מכאן, שמבואר כי אינו חייב בכבוד אביו כשאינו עושה מעשה עמך.

הכסף משנה מחלק, שכאן הבנים ירשו את הממון, ולכן פטורים מלכבודו על ידי החזרת הממון, כי קיימא לן שחובת כיבוד אב היא רק ממון של אב ולא ממון של בן. ואם חזר בתשובה קודם מותו חייבים להחזיר את הממון כיון שאז האב רצה להשיב את הגזילה ולא ירשו ממון זה.

הט"ז [שם יז] הקשה על תירוץ הכסף משנה, כי אינו מתפרש בלשון הגמרא, שהקשו, לפטור את הבנים מחמת שהאב אינו עושה מעשה עמך,

צריכים להשיב אלא רק כדי לצאת ידי שמים, **אמאי תשובתן קשה?**

ועוד קשה דברי התוספתא בסיפא, אימא סיפא: ושאין מכירין, אותם מעות שאין הוא מכיר את האנשים שלקח מהם — **יעשה בהן** באותם מעות **צרכי ציבור**.

ואמר רב חסדא: איזה צרכי ציבור יעשה במעות, **בורות, שיחין ומערות** עם מים לשתיה, שהוא דבר הנצרך לכל, וכך יש תקוה שיהנו מהם הנגזלים, משמע מפורש בכרייתא שצריך להשיב את הגזילה.

אלא יש ליישב באופן אחר, לא קשיא: כאן בתוספתא מדובר **קודם תקנה** שתיקנו לגזלנים שלא מקבלים מהם, שבימי רבי נשנית משנה זו שמחייב להחזיר. ואילו **כאן** בכרייתא לעיל ששנינו כי אין מקבלים מהם, מדובר **לאחר תקנה**.

והשתא דאמר רב נחמן: והסביר כי תקנת החכמים שאינו מחזיר את הגזילה נאמרה רק **בשאין גזילה קיימת**⁽¹⁸⁾, **אפילו תימא אידי ואידי** גם התוספתא מדברת **לאחר תקנה**

שנינו בתוספתא [בבא מציעא ח כו]: **הרועים** גזלנים הם שרועים את הבהמות בשדות אחרים, **והגבאין** של המלך לגבות כסף גולגולת וארנונה, ולוקחים לפעמים יותר מן הראוי, **והמוכסין** שגובים מכס ונוטלים לפעמים מכס שלא כדין — **תשובתן קשה,** כי גזלו את הרבים ואינם יודעים למי להחזיר. **ומחזירין** לכל הפחות **למכירין** לאותם אנשים שהם מכירים ויודעים שלקחו מהם שלא כדין.

וזה שלא כדברי הברייתא לעיל שאין מקבלים מגזלנים ומלווי בריבית⁽¹⁷⁾.

אמרי, אמרו לפרש את דברי התוספתא: כי אמנם הרועים והגבאין והמוכסין מצידם **מחזירין** את מה שלקחו שלא כדין, אבל **ואין מקבלין מהם**.

ואלא למה הם מחזירין אם לא מקבלים מהם?

כדי לצאת ידי שמים.

ותמהינן: **אי הכי** אם כך הוא הדין, שאינם

לעיל שאין מקבלים מגזלנים, תשובתם קשה, משום שאינם יודעים למי להחזיר כדי לצאת ידי שמים.

ותירץ כי כל החיוב שלו לצאת ידי שמים הוא רק בדברים ששייך אצלם השתדלות, אבל בדברים שאינו יכול להשתדל בהם אין עליו חיוב בידי שמים, ולכן מצד חיובו בידי שמים אינו מחויב אלא מה שיכול, ואין תשובתו קשה, ורק אם חייב אף בדיני אדם תשובתו קשה.

18. הרעק"א מסתפק באופן שהגזילה קיימת אלא שהגזולן קנאה בשינוי האם נחשב כגזילה

לצאת ידי שמים ואין מקבלין ממנו. ולכן מבאר הים של שלמה, כי אף על פי שיודע הגזולן שהנגזל לא יקבל ממנו, מכל מקום צריך ללכת ולהחזיר ואז כשאין מקבלים ממנו יצא ידי חובתו כלפי שמים. אבל המשנה למלך [מלוה ולוה ד ה] מבאר כי בפעם ראשונה שבא לשלם אין מקבלין ממנו. ואם הנגזל לא רצה לקבל וחזר הגזולן ואמר שיקבלנו לפי שרוצה לצאת ידי שמים אז יכול לקבל ממנו, וכן משמע במאירי.

17. היד דוד מקשה כי גם לפי דברי הברייתא

שתיקנו חכמים כי אינו צריך להחזיר הגזילה, ולא קשיא דברי התוספתא:

כיצד אומר רב נחמן שכל תקנתם היתה בשאין גזילה קיימת.

צ-א כאן, בתוספתא, מדובר בגזילה קיימת שבאופן זה אין תקנת חכמים, ולכן צריך להשיב גם אם אינו מכיר את הבעלים, ואילו כאן, בבבלי, לעיל ששינונו כי אין מקבלים מהם, מדובר בשאין גזילה קיימת.

ומתרצינן: מאי אבנט? אין הכוונה שהאבנט היה גזול אלא דמי אבנט, ששווי האבנט צריך לשמש כתשלום עבור הגזילה⁽¹⁾, ולזה תיקנו חכמים שאינו צריך לשלם את הגזילה.

ומקשינן: וכל היכא דגזילה קיימת, לא עבורד לא עשו רבנן תקנתא לגזולן שאינו צריך להחזיר?

והרי מריש [קורה] דגזילה קיימת היא, ותנן בגיטין [נה א]: העיד רבי יוחנן בן גודגדא⁽²⁾, על המריש הגזול קורה גזול אדם מחברו, שבנאו הגזולן בבירה — בבנין

ומקשינן: לעיל הביאו ברייתא שנשנית בימי רבי: מעשה בגזולן שרצה לעשות תשובה ואמרה לו אשתו שאם יעשה תשובה גם האבנט אינו שלו, ובעקבותיו תיקנו חכמים שאינו צריך להחזיר מן הדין, והא והרי אבנט גזול, דגזילה קיימת היא, ועל זה תיקנו חכמים שאינו צריך להחזיר, אם כן

תשלום עבור הגזילה. ותירצו, כי שונה גזולן שכתוב בו "והשיב את הגזילה אשר גזל" שצריך להשיב כעין שגזול. ויוצא לפי זה שיש גזירת הכתוב בגנב וגזולן שאינם יכולים לשלם בשוה כסף שאינו כמו החפץ שלקחו. וכתב המחנה אפרים כי לפי רש"י ותוס' והרא"ש, אפילו אם אין לגזולן מעות אלא סובין, אינו יכול לשלם בסובין, אלא חייב למכור את הסובין ולשלם במעות. וכתב הרש"ש כי לפי זה מה שאמרו כאן בגמרא "דמי אבנט", הכוונה שצריך למכור את האבנט כדי לשלם דמים לנגזלים.

אבל שיטת הרשב"ם [בתוס' ב"מ צו ב ד"ה זיל] שגזולן יכול לשלם בשוה כסף כגון מטלטלין, ולפי זה מה שאמרו כאן "דמי אבנט", הכוונה שצריך לתת את האבנט בתורת שוה כסף לפי שוויו כדי לשלם לנגזלים, אף שהאבנט עצמו לא היה גזול.

2. רבי יוחנן בן גודגדה חי בזמן חורבן הבית השני, אחר כך היה ביבנה, ושם העיד לפני החכמים על הלכות שונות ששמע מפי רבותיו.

קיימת שחייב להחזיר או לא. ומביא את השיטה מקובצת בשם המאירי שכתב כי נחשב כגזילה קיימת. ומבאר הרע"ק א את סברתו, כי כיון שהחפץ הגזול קיים, והגזולן לא צריך לתת משלו, אין חשש שמא ימנע מלעשות תשובה, כיון שקל לגזולן להשיב את החפץ הגזול. אבל מדייק הרע"ק א מהמשנה למלך [מלוה ולוה ד ה] שסובר כי גם אם קנאו בשינוי נחשב כאילו הגזילה אינה קיימת. וסברתו כי מה שלא תקנו באופן שהגזילה קיימת, היינו משום שלא רצו חכמים לקחת מהנגזול את ממונו, אבל אם קנאו בשינוי שכבר אינה ממונו של הנגזול, באופן זה תיקנו.

1. הרש"ש מביא שיטת רש"י ותוס' ורא"ש [לעיל יא א] שמפרשים: אין שמין לגנב ולגזולן, היינו שהגנב והגזולן אינם יכולים לשלם על ידי נתינת הנבילה. ומקשים התוס', שהרי אנו לומדים מ"שיב" שיכול לשלם שוה כסף ואפילו שוה כסף זול כמו סובין, ומדוע לא יכול הגזולן לתת את הנבילה או את שברי הכלי בתורת